

महाराष्ट्र शासन
शिक्षण संचालनालय, (उच्च शिक्षण),
महाराष्ट्र राज्य, मध्यवर्ती इमारत, पुणे-४११ ००१.

Web : www.dhepune .gov. in

E-Mail :mavi. dhepune@gov.in

फोन नं.020/26122119,26051512,26130627,26124639

फॅक्स नं. 020/26111153.

क्र.: उशिसं/मवि-१/ करिअर कट्टा/२०२३/

६६३६

दिनांक: .६.२०२३

-7 JUN 2023

परिपत्रक

विषय: राज्यातील सर्व अकृषी विद्यापीठांशी संलग्नित महाविद्यालयांच्या माहिती पुस्तिकेमध्ये करिअर कट्टा विषयक माहिती देणे व नोंदणी अभियान राबविणेबाबत..

वाचा- १. शासनपत्र क्र.: संकीर्ण २३२३/प्र.क्र.११५/मशि-२ दि. ६ जून २०२३

२. अध्यक्ष, महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र- कोल्हापूर यांचे पत्र क्र.:

MITSC/OUT/FEBRUARY 2023/M/1313 दि. ९.२.२०२३

उपरोक्त वाचा क्र. २ ची प्रत व सहपत्रे सोबत जोडली आहेत, कृपया अवलोकनी घ्यावीत.

अध्यक्ष महाराष्ट्र राज्य तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र प्रस्तावीत केल्यानुसार, करिअर कट्टा उपक्रमाची माहिती राज्यातील सर्व महाविद्यालयांच्या माहिती पुस्तिकेमध्ये देणे व महाविद्यालयांमध्ये विद्यार्थी नोंदणी अभियान राबविणे या बाबी परिपत्रकान्वये सर्व महाविद्यालयांस व विद्यापीठांस कळविणेबाबत संचालनालयास निर्देश प्राप्त झाले आहेत.

वाचा क्र. १ मधील सुचनांच्या अनुषंगाने चालू शैक्षणिक वर्षात महाविद्यालयांच्या माहिती पुस्तिकेमध्ये "करिअर कट्टा उपक्रमाची माहिती समाविष्ट करण्याबाबत व विद्यार्थी नोंदणी अभियान राबविणेबाबत" सर्व संलग्नित महाविद्यालयांना, आपल्या स्तरावरून सूचना देण्यात याव्यात.

महाविद्यालयांनी केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल संबंधित विद्यापीठांनी संकलीत करून एकत्रित स्वरूपात विभागीय सहसंचालक कार्यालय, उच्च शिक्षण यांना व विभागीय सहसंचालक कार्यालयांनी सदर अहवाल संचालनालयास सादर करावा. (महाविद्यालयांनी कार्यवाहीचा अहवाल परस्पर संचालनालयास अथवा शासनास ई-मेल द्वारे सादर करू नये.)

(डॉ. शैलेंद्र देवळाणकर)

शिक्षण संचालक(उच्च शिक्षण)

महाराष्ट्र राज्य, पुणे -१.

प्रति,

१. सर्व विभागीय सहसंचालक, उच्च शिक्षण, महाराष्ट्र राज्य.
२. कुलसचिव, सर्व अकृषी विद्यापीठे/अभिमत विद्यापीठे/स्वयंअर्थसहायित विद्यापीठे - महाराष्ट्र राज्य.

प्रत माहितीस्तव- १. मा. हे.सु.पाठक - अवर सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

२. अध्यक्ष, महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र-महिला बँक बेसमेंट, खासबाग मैदान, कोल्हापूर- ४१६०१२.

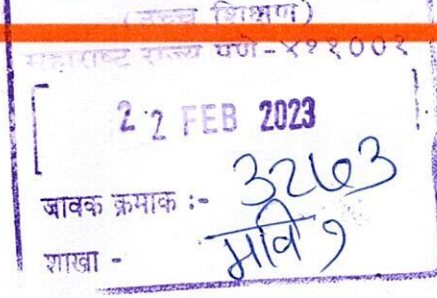
Maharashtra Information Technology Support Centre

महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र

MITSC/OUT/FEBRUARY 2023/M/1313

दि. 09-02-2023

प्रति
मा. डॉ. शैलेंद्र देवळाणकर
संचालक,
उच्च शिक्षण विभाग
महाराष्ट्र राज्य

विषय :- राज्यातील सर्व महाविद्यालयांच्या माहिती पुस्तिकेमध्ये करिअर कट्टा विषयक माहिती देणे व विद्यार्थी नोंदणी अभियान राबवणेबाबत.....

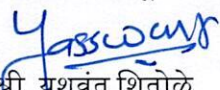
- संदर्भ :- क्र.१ : महाराष्ट्र शासन शिक्षण संचालनालय, (उच्च शिक्षण) महाराष्ट्र राज्य
विद्यार्थी/ २११९/प्र.क्र.२७//मवि-१.२१०५
दिनांक १८-०२-२०२१
- क्र.२ : महाराष्ट्र शासन तंत्रशिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य
१९/तंशिसं/क्वासे/२०२१/१२
दिनांक १२-०२-२०२१

महोदय,
उपरोक्त विषयास अनुसरून आपणास विनंती अशी की, महाराष्ट्र उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग आणि महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र यांच्या संयुक्त विद्यमाने "करिअर कट्टा" हा उपक्रम "२५ फेब्रुवारी २०२१" पासून आतापर्यंत राज्यातील सर्व महाविद्यालयांमध्ये सुरू आहे. या उपक्रमांतर्गत विद्यार्थ्यांना त्यांच्या उज्वल भविष्यासाठी वर्षभर सातत्याने करिअर विषयक मार्गदर्शन करणारा महत्त्वाकांक्षी उपक्रम राबवला जात आहे. विद्यार्थ्यांसाठी विविध स्पर्धा परीक्षा, उद्योजकता विकास, कौशल्य विकास यासारखे मार्गदर्शन तसेच महाविद्यालयांसाठी सामंजस्य करारा अंतर्गत कौशल्य विकास केंद्राद्वारे विशेष अभ्यासक्रम, इनक्यूबेशन सेंटर, कौशल्य विकास प्रशिक्षण केंद्र इत्यादी उपक्रम राबवले जात आहेत. राज्यभरातील सर्व विद्यापीठे, हजारो महाविद्यालये आणि लाखो विद्यार्थी या प्रकल्पात सहभागी झालेले आहेत. प्रत्येक शैक्षणिक संस्थांच्या सन्माननीय संचालक मंडळाचे प्रतिनिधी, प्राचार्य आणि प्राध्यापक या महत्त्वपूर्ण घटकांच्या सहकार्याने हे अभियान यशस्वी ठरले आहे. या अभियानाचा पुढील टप्पा म्हणून राज्यभरात "CENTER OF EXCELLENCE" ची निर्मिती करण्याचा महत्त्वाकांक्षी प्रकल्प हाती घेण्यात आला आहे. याअन्वये राज्यातील विविध महाविद्यालयांमध्ये "100 CENTER OF EXCELLENCE" ची निर्मिती होणार

असून, त्याचा फायदा महाविद्यालयांच्या भौतिक सुविधांचा विकास, आर्थिक सहाय्य, नवीन शैक्षणिक धोरणात आवश्यक ते व्यवसाय निर्मिती विद्यार्थ्यांना राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय मार्गदर्शकांचा सहवास आणि विशेष अभ्यासक्रम उपलब्ध होणार आहेत.

नवीन शैक्षणिक धोरणाला अनुसरून "चॉईस बेस क्रेडिट सिस्टीम" साठीचे अभ्यासक्रम देखील या उपक्रमांतर्गत सुरू आहेत. सदर उपक्रम राज्यातील सर्व महाविद्यालयांमध्ये पदवीच्या पहिल्या वर्षाला प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांपासून सुरू व्हावा यासाठी त्याची माहिती महाविद्यालयांच्या माहिती पुस्तिकेमध्ये देऊन "विद्यार्थी नोंदणी अभियान" राबविणे आवश्यक आहे, तरी या प्रस्तावाचा सकारात्मक विचार करावा ही विनंती.

आपला विश्वासू,

श्री. यशवंत शितोळे
अध्यक्ष,

महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र

०११९
श्री. यशवंत शितोळे
२१-२-२३

Yashwant Shitole

Founder President

+91 73044 29777

Mahila Bank Basement,
Khasbag Maidan, Kolhapur-416 012

0231-2993950

www.mitsc.co.in

uvajagar@gmail.com

महाराष्ट्र राज्य उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग आणि महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र

यांच्या संयुक्त विद्यमाने

करिअर कट्टा

युवकांच्या सर्वांगीण विकासासाठी.....

● संकल्पना:

महाराष्ट्र राज्य उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग आणि महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र यांच्या संयुक्त विद्यमाने करिअर कट्टा उपक्रम मागील दोन वर्षांपासून महाराष्ट्रातील युवकांच्यासाठी कार्यरत आहे. महाराष्ट्रातील काही विशिष्ट शहरांमध्ये स्पर्धा परीक्षेच्या तयारीसाठी विद्यार्थ्यांचा वाढणारा ओढा तसेच त्यामध्ये असणाऱ्या काही व्यावसायिक चुकीच्या कार्यपद्धतीमुळे वर्षानुवर्ष आयुष्यातील उमेदीचा काळ केवळ तयारीसाठी वाया गेल्यानंतर विद्यार्थ्यांच्या पदरी पडणारी निराशा या सगळ्याचा विचार करता करिअर कट्ट्याच्या माध्यमातून महाराष्ट्रातील IAS, IPS अधिकाऱ्यांच्या सहकार्याने विद्यार्थ्यांना योग्य वेळी योग्य मार्गदर्शन देण्याच्या उद्देशाने "आयएएस आपल्या भेटीला" हा उपक्रम चालवला जातो. ज्या अंतर्गत UPSC, MPSC, SSC, पोलीस भरती आणि बँकिंग या सर्व प्रकारच्या स्पर्धा परीक्षा विषयीची प्राथमिक माहिती दिली जाते तसेच त्यांना त्या विषयाची संपूर्ण तयारी करून घेण्यासाठी ऑनलाइन पद्धतीने मार्गदर्शन केले जाते. त्याबरोबरच स्पर्धा परीक्षेच्या पलीकडे जाऊन नोकरी मागणाऱ्या हातांपेक्षा नोकरी निर्माण करणारे उद्योजक घडले पाहिजेत, या उद्देशाने "उद्योजक आपल्या भेटीला" या उपक्रमांतर्गत 3500 पेक्षा जास्त उद्योजक विद्यार्थ्यांना नियमितपणे उद्योजकता विकासासाठी मार्गदर्शन करित असतात. या महत्त्वाच्या उपक्रमाबरोबरच नवीन शैक्षणिक धोरणांतर्गत सुरू असलेल्या "चॉईस बेस क्रेडिट सिस्टम" अंतर्गत राज्यांमध्ये एकसूत्रता यावी व विद्यार्थ्यांना ग्रामीण व शहरी भागाची मर्यादा न राहता त्यांना तज्ञ प्रशिक्षकांची उपलब्धता व्हावी, या उद्देशाने ऑनलाइन कोर्सदेखील सुरू करण्यात आलेले आहेत. प्रत्येकी 2 क्रेडिटचा 1 असे 50 कोर्सेस या उपक्रमांतर्गत विद्यार्थ्यांना दिले जातात.

राज्यातील महाविद्यालयामध्ये प्रवेशित प्रत्येक विद्यार्थ्याला पदवीच्या पहिल्या वर्षाला असताना देशपातळीवर स्पर्धा परीक्षेच्या माध्यमातून भरल्या जाणाऱ्या वेगवेगळ्या पदांची माहिती उपलब्ध झाली आणि त्याचा अभ्यास करण्यासाठी पदवीचे दोन ते तीन वर्ष त्यांनी मेहनत घेतली तर निश्चितच राज्य शासनाच्या तसेच केंद्र शासनाच्या प्रशासकीय सेवेमध्ये महाराष्ट्रीयन युवकांचा मोठा वाटा आपल्याला बघायला मिळेल, तसेच जे विद्यार्थी या माध्यमातून यश मिळवू शकणार नाहीत त्यांना वेळीच त्यांचा प्लॅन बी तयार करून त्याच्यावर काम करणे सोपे होईल. उद्योजकता विकासाच्या दृष्टिकोनातून महत्त्वाचा असणारा अनुभव संपन्न उद्योजकांच्या मार्गदर्शनाचा भाग पूर्ण झाल्यानंतर दुसऱ्या टप्प्यांमध्ये व्यावसायिक कौशल्य वृद्धीसाठी विद्यार्थ्यांना कोर्सेस दिले जातात तसेच **"उद्योजक संसद"** ही **CENTER OF EXCELLENCE** अंतर्गत तयार केली जाते ज्या अंतर्गत विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष कंपनीच्या वेगवेगळ्या पदांवर काम करण्याचा अनुभव दिला जातो तसेच त्यांना भांडवल देखील उपलब्ध करून दिले जाते. ज्या पद्धतीने नेतृत्व विकासासाठी विद्यार्थी संसद आतापर्यंत कार्यरत आहे आणि त्याचे होणारे सामाजिक चांगले परिणाम आपण बघत आहोत त्याच पद्धतीने उद्योजक संसद हे देखील राज्याच्या उद्योजकीय विकासासाठी अतिशय महत्त्वाची भूमिका पार पाडतील असे वाटते, त्यामुळे **"करिअर कट्ट्याचा"** हा उपक्रम राज्यातील सर्व महाविद्यालयातील पदवीला प्रवेशित प्रत्येक विद्यार्थ्यांसाठी अत्यंत महत्त्वाचा आहे.

● कार्यपद्धती:

राज्यातील उच्च व तंत्रशिक्षण विभागांतर्गत दरवर्षी १४ लाखहून अधिक विद्यार्थी पदवीच्या पहिल्या वर्षाला प्रवेशित असतात. बहुतांशी विद्यार्थ्यांना स्पर्धा परीक्षा विषयीचे योग्य ज्ञान व माहिती ही पदवीच्या शेवटच्या वर्षाला किंवा पदवी पूर्ण झाल्यानंतर मिळते आणि त्यानंतर ते तयारीला सुरुवात करतात. वयोमर्यादेमुळे पुरेसा वेळ तयारीसाठी मिळत नाही तसेच तयारीची दिशादेखील बदलते. देशातील काही दक्षिणेतील राज्यांमध्ये ही तयारी करण्यासाठी प्राथमिक तसेच उच्च माध्यमिक स्तरावर प्रयत्न केले जात असतात. याच पार्श्वभूमीवर आपण आपल्या उच्च व तंत्र शिक्षण विभागामध्ये प्रवेशित होणाऱ्या प्रत्येक विद्यार्थ्याला पहिल्या सेमिस्टर मध्येच तीस तासांचा म्हणजेच दोन क्रेडिटचा एक कोर्स देऊन

देशभरामध्ये असणाऱ्या सर्व स्पर्धा परीक्षांचे स्वरूप, पदनाम, अभ्यासक्रम, तयारीचे स्वरूप इ.ची माहिती देणारा कोर्स दिला जाईल.

□ पदवी पहिले वर्ष :

१) स्पर्धा परीक्षेच्या माध्यमातून निर्माण होणाऱ्या नोकऱ्यांबरोबरच खाजगी क्षेत्रामध्ये रोजगाराच्या संधीची क्षमता वाढवायची असेल तर महाविद्यालयीन स्तरावर उद्योजकीय कौशल्य विकास होणे देखील तितकेच महत्त्वाचे आहे, त्यामुळे उद्योजकीय क्षेत्रातील विविध संधी, कौशल्य व कार्यपद्धती याची माहिती देणारा दोन क्रेडिटचा कोर्स विद्यार्थ्यांना दुसऱ्या सेमिस्टरमध्ये उपलब्ध करून दिला जाईल.

२) शासकीय नोकरी व उद्योजकता या पलीकडे जाऊन खाजगी आस्थापनावर असणाऱ्या वेगवेगळ्या नोकरीसाठी आवश्यक असणारे कौशल्य आत्मसात करण्यासाठी केंद्र व राज्य शासनाकडून जे वेगवेगळे उपक्रम राबवले जातात. त्या कौशल्य विकास उपक्रमांची माहिती व प्रशिक्षण उपलब्ध करून देण्यासाठीचा एक कोर्सदेखील विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून दिला जाईल.

३) २४० भागांमध्ये संपूर्ण भारतीय संविधानाचे तुलनात्मक प्रशिक्षण देणारा अभ्यासक्रम देखील तयार करण्यात आलेला आहे व त्यावर आधारित तीस तासांचा भारतीय संविधानाची ओळख करून देणारा कोर्स देखील विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून दिला जाईल.

४) सुप्रीम कोर्टाने दिलेल्या आदेशानुसार राज्यातील सर्व पदवीचे शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांना पर्यावरण शास्त्राची ओळख व यामध्ये होणारे बदल याविषयी देखील दोन क्रेडिटचा कोर्स करिअर कट्ट्यांतर्गत विद्यार्थ्यांना उपलब्ध होणार आहेत. करिअर कट्ट्यांतर्गत स्पर्धा परीक्षेचा बेसिक पहिला क्रेडिट कोर्स केलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी पुढील पद्धतीचे सविस्तर प्रशिक्षण देणारे कोर्सेस उपलब्ध आहेत.

■ पदवी दुसरे वर्ष :

१. UPSC पूर्व परीक्षा, मुख्य परीक्षेचा अभ्यासक्रम.
२. MPSC लेखी परीक्षेची तयारी.
३. SSB व SSC परीक्षेचा तयारीसाठी अभ्यासक्रम.

४. बँकिंग क्षेत्रातील रोजगाराच्या संधीसाठी आवश्यक असणारे स्पर्धा परीक्षेचे प्रशिक्षण.

५. पोलीस भरतीसाठी असणारे लेखी परीक्षेचे प्रशिक्षण.

■ पदवी तिसरे वर्ष :

१) सर्व पद्धतीच्या परीक्षेसाठी आवश्यक असणाऱ्या मुलाखतींची तयारी करून घेण्यासाठी कम्युनिकेशन स्किल डेव्हलपमेंट तसेच इंक्युबेशन सेंटरच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांची तयारी करून घेतली जाईल. पदवी पूर्ण केल्यानंतर पाया मजबूत असणारे हेच विद्यार्थी पुढे जाऊन राज्य शासनाच्या ट्रेनिंग सेंटर साठी उपलब्ध झाले तर ट्रेनिंग सेंटरच्या यशस्वीतेमध्ये वाढ होण्यास देखील याची मदत होईल.

● विद्यार्थी:

१) विद्यार्थ्यांना 365 रुपये मध्ये 1000 दिवसांसाठी म्हणजेच तीन वर्षांसाठी त्याचे सभासद होता येईल. यामध्ये विद्यार्थ्यांना 1000 दिवस सातत्यपूर्ण स्पर्धा परीक्षा, उद्योजकता विकास याविषयीचे मार्गदर्शन ऑनलाईन पद्धतीने उपलब्ध होईल.

२) विद्यार्थ्यांना नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार आवश्यक असणाऱ्या चॉईस बेस सिस्टम अंतर्गत आवश्यक असणारे 50 शॉर्ट टर्म कोर्सेस उपलब्ध असतील, पैकी प्रतिवर्ष 5 कोर्सेस मोफत शिकवले जातील.

३) महाविद्यालयाच्या वेळेव्यतिरिक्त व ऑनलाईन प्रशिक्षण उपलब्ध असेल.

४) मोफत कौशल्य विकास प्रशिक्षण दिले जाईल.

● उपक्रमाची वैशिष्ट्ये:

- ❖ अभूतपूर्व असा हा उपक्रम
- ❖ 03 वर्षांचे 1000 दिवस हा उपक्रम राबवला जाईल.
- ❖ दररोजचा खर्च प्रती विद्यार्थी केवळ 0.36 पैसे
- ❖ राज्यात उपलब्ध असणाऱ्या किमान साधनांचा उपयोग करून हा उपक्रम राबवणे शक्य आहे.

- ❖ कुटुंबासाठी प्रति विद्यार्थी येणारा ३ वर्षाचा खर्च हा ३६५ रुपये इतका असल्यामुळे त्याला तो सहज शक्य आहे
- ❖ सातत्यपूर्ण उपक्रमाच्या माध्यमातून त्या विषयाची आवड निर्माण करणे, त्यासाठी आवश्यक मानसिकता तयार करणे हे सहज शक्य आहे.
- ❖ शिक्षण विभागाचे मंत्री महोदय दर महिन्याला राज्यातल्या लाखो विद्यार्थ्यांना संबोधित करू शकतील.
- ❖ महाविद्यालयातील १० टक्के गरजू विद्यार्थ्यांना मोफत सदस्यत्व दिले जाते.

● उपक्रमाची कार्यपद्धती:

- ❖ उच्च व तंत्रशिक्षण विभागाची जबाबदारी – सदर उपक्रम प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्यापर्यंत पोहोचावा, यासाठी विद्यापीठ प्रशासनाबरोबरच सहायक शिक्षण संचालकांच्या मदतीने महाविद्यालयापर्यंत उपक्रमाची माहिती पोहोचवणे. सदर उपक्रम अपेक्षित परिणाम देत आहे की नाही, यासाठी वेळोवेळी अहवाल मागवून घेणे व गुणवत्ता वाढीसाठी मार्गदर्शन करणे .
- ❖ महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्राची जबाबदारी- आवश्यक असणारी सर्व तांत्रिक सुविधा उपलब्ध करून देणे, आवश्यक असणारे सर्व व्याख्याते, मार्गदर्शक उपलब्ध करून देणे. विद्यार्थ्यांच्यापर्यंत माहिती पोहोचण्यासाठी नियमित उपक्रमाची दिनदर्शिका उपलब्ध करून देणे, उपक्रम नियमितपणे व सुरळीत सुरू राहण्यासाठी आवश्यक साधनसामग्री उभी करणे.
- ❖ विद्यापीठस्तरीय जबाबदारी – संलग्न महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थ्यांपर्यंत हा उपक्रम पोहोचवण्यासाठी विद्यापीठ प्रकल्प संचालकांच्या माध्यमातून माहिती पोहोचवणे.
- ❖ महाविद्यालयांची जबाबदारी- महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थ्यांच्यापर्यंत हा उपक्रम पोहोचवण्यासाठी प्रकल्प संचालकांच्या माध्यमातून माहिती पोहोचवणे.

• **समाविष्ट उपक्रम :**

1. युवकांच्या सर्वांगीण विकासासाठी असणाऱ्या करिअर कट्टा अंतर्गत स्पर्धा परीक्षा व उद्योजकता विकास यासाठी IAS आपल्या भेटीला व उद्योजक आपल्या भेटीला हे उपक्रम.
 2. भारतीय संविधानाचे पारायण
 3. वृत्तवेध स्पर्धा परीक्षेच्या तयारीसाठी
 4. पोलीस भरती पूर्व प्रशिक्षण केंद्र
 5. Incubation Center उद्योजकता विकासासाठी
 6. कौशल्य विकासासाठी मॉडेल स्किल डेव्हलपमेंट सेंटर
 7. विद्यार्थ्यांचे कौशल्य वृद्धीसाठी ५० ऑनलाईन मोफत कोर्सेस
 8. प्राध्यापक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांच्यासाठी आर्थिक साक्षरता कार्यशाळा
 9. प्राध्यापकांसाठी आवाजाची कार्यशाळा
 10. वेगवेगळे MOU उपक्रमाच्या माध्यमातून नॅकमध्ये २४० पेक्षा जास्त गुणांची महाविद्यालयास होणारी उपयोगिता
 11. महाविद्यालयीन समन्वयक व प्राचार्य यांच्यासाठी मानधनाची तरतुद .
 12. विद्यार्थी नोंदणी :- 1) ऑनलाइन पद्धतीने 2) ऑफलाइन पद्धतीने
 13. आर्थिक साक्षरता कार्यशाळा
-

